

Марія Ващишин

ORCID: 0000-0002-5588-7716

Львівський національний університет імені Івана Франка

mary.vashchyshyn@gmail.com

Вид статті: наукова стаття

Правова охорона біорізноманіття у стратегічних документах України

Ключові слова: державна екологічна політика, екологічне право, сталий розвиток, екологічна мережа, стратегічна екологічна оцінка

Вступ

Біорізноманіття відіграє вирішальну роль у процесі еволюції і збереження життєзабезпечувальних систем біосфери, а також має важливе екологічне, генетичне, соціальне, економічне, наукове, виховне, культурне, рекреаційне і естетичне значення, забезпечує задоволення потреб у продуктах харчування і охороні здоров'я. Водночас щоденно на Землі зникає щонайменше 10 видів живих організмів, а за рік — понад 3 тисячі видів, крім того майже 65 % екосистем світу через негативний вплив техногенних чинників уже знищено або трансформовано, попри те, що на охорону біологічного різноманіття спрямована низка міжнародно-правових конвенцій.

Через скорочення чисельності і видового складу біорізноманіття — його правова охорона повинна бути ключовим напрямом екологічної політики на глобальному і державному рівнях.

Стан та проблеми реалізації державної екологічної політики України були предметом дослідження низки науковців у галузі екологічного права,

зокрема, В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, В. М. Єрмоленка, Н. Р. Кобецької, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицького, І. В. Курило, Н. Р. Малишевої, Х. М. Марич, В. В. Носіка, В. О. Олещенка, М. В. Шульги та інших вчених. Однак важливо критично проаналізувати стратегію екологічної політики України у сфері охорони біорізноманіття та визначити можливості й перспективи актуалізації природоохоронної діяльності у цій сфері. Крім того, варто з'ясувати співвідношення екологічної політики й екологічного права та їхній вплив на формування стратегічних напрямів охорони довкілля.

Метою дослідження є визначення особливостей правової охорони біорізноманіття, що знайшли своє відображення у стратегічних напрямах державної екологічної політики України, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення національних юридичних механізмів збереження біорізноманіття з врахуванням найкращих світових практик та сучасної безпекової ситуації України внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу

Започатковані Конвенцією ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 року кроки були підтримані на континентальному рівні Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 1995 року, котра спрямована на відновлення ключових екосистем; стале управління; використання позитивного потенціалу біорізноманіття; підвищення можливостей біорізноманіття до відновлення.

Відповідно до цієї Стратегії країни-підписанти зобов'язалися розробити національні програми й плани дій до 2000 р. Задля реалізації цих зобов'язань в Україні було розроблено Концепцію збереження біологічного різноманіття України, яка затверджена Постановою КМУ від 12 травня 1997 року, що змінила вектор екологічної політики нашої держави у сфері охорони біорізноманіття з локальної і консервативної охорони об'єктів та територій природно-заповідного фонду на новітній курс формування національної екологічної мережі. Метою Концепції було: збереження, покращення стану та відновлення природних і порушених екосистем, середовищ існування окремих видів і компонентів ландшафту; сприяння переходу до збалансованого використання природних ресурсів; підвищення рівня поінформованості населення з питань біологічного різноманіття, а також активізація участі громадськості у діяльності щодо його збереження; посилення відповідальності за збереження біологічного різноманіття.

Відтак Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки вже на законодавчому рівні було засвідчено підтримку міжнародно-правової концепції комплексного збереження ландшафтного та біологічного різноманіття поряд із захистом тради-

ційних, особливо охоронюваних об'єктів та територій природно-заповідного фонду України. Імплементация вимог Конвенції щодо збереження біологічного різноманіття та окремих компонентів довкілля передбачена також Загальнодержавною програмою охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів від 22 березня 2001 року.

Згодом Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки акцентувала увагу на необхідності удосконалення законодавства з питань збереження, відтворення на невиснажливого використання біорізноманіття, приведення його у відповідність з вимогами міжнародного права, а також формування цілісної національної екомережі як складової частини Всеєвропейської екомережі. Як засвідчує досвід європейських країн, безумовно прогресивною формою охорони біорізноманіття є функціонування екомережі у різноманітних її проявах — Natura 2000, Emerald та інтеграція національних екомереж у Всеєвропейську екологічну мережу.

The Nature Fitness Check показав, що вигоди від мережі Natura 2000 вже оцінюються в розмірі 200–300 мільярдів євро на рік, при цьому враховуються і екосистемні послуги. Очікується, що інвестиційні потреби мережі дозволять створити до 500 000 додаткових робочих місць. У Європейському Союзі й надалі планують розширювати площі Natura 2000, позаяк щонайменше 30 % суходолу та 30 % морських акваторій повинні стати заповідними. При цьому, особлива увага повинна приділятися районам із дуже високою природоохоронною цінністю чи значним потенціалом біорізноманіття. Крім того, принаймні третина заповідних територій (10 % території ЄС та 10 % акваторії), повинні бути під суворою охороною. Передусім мають бути збережені значні площі зональних природних комплексів, що найбільш ефективно здійснюють поглинання та депонування вуглецю і таким чином сприяють боротьбі із глобальною зміною клімату. Природа є життєво необхідним союзником у боротьбі зі зміною клімату. Для цього у Європейському Союзі активно впроваджуються природоорієнтовані рішення, такі як захист та відновлення водно-болотних угідь, торфовищ та прибережних екосистем, або забезпечення збалансованого управління морськими акваторіями, лісами, трав'яними екосистемами та сільськогосподарськими ґрунтами, що дадуть змогу скоротити викиди та адаптуватися до зміни клімату¹.

Дієвим інструментом у комплексі заходів протидії глобальному потеплінню є екологічна мережа. У цьому контексті актуальною метою національної екологічної мережі стає формування передумов для досягнення кліматичної нейтральності України. Основними завданнями сучасної кліматологічної стратегії України, які можуть бути найбільш ефективно досягнуті екомеревими засобами, є збереження степових, лучних, лісових і водно-болотних

¹ EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives, https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (доступ: 15.05.2022).

екосистем як ключових та сполучних територій національної екомережі, забезпечення їхньої буферизації від зовнішнього негативного антропогенного впливу, а також охорона пралісів та заліснення деградованих і малопродуктивних земель як форми ренатуралізації відновлюваних територій національної екомережі². Також актуальним напрямом охорони біорізноманіття повинно стати підтримання належного функціонування екокоридорів (сполучних територій екомережі). Для цього створення правової бази для забезпечення розвитку транспортної та телекомунікаційної інфраструктури, будівництва об'єктів відновлюваної енергетики повинно відбуватися з урахуванням потреб міграції та вільного пересування тварин.

Проектування національної екомережі як інструмент стратегії державного та регіонального екологічного управління має програмний характер і здійснюється в рамках екологічного планування та прогнозування, тому повинно узгоджуватися із державними цільовими екологічними програмами, програмами охорони земель та стратегіями регіонального розвитку. Загальні засади територіального планування повинні мати на меті сприяння економічному розвитку, гармонізації соціальної сфери, реалізації урбаністичних проектів, що здатні запобігати кліматичним змінам тощо.

Низкою стратегічних документів України, зокрема, Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року визначені вимоги щодо забезпечення обов'язковості інтеграції екологічної складової до політик та/або програм загальнодержавного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку³. Н. Р. Кобецька відзначає, що в Польщі вже з 2014 року взагалі скасовано прийняття окремого стратегічного державного документа, присвяченого екологічній політиці. Натомість екологічна політика стала невід'ємною частиною Державної стратегії розвитку Польщі та знайшла відображення в інших документах стратегічного планування (як наприклад, Національна стратегія регіонального розвитку, Стратегія інноваційності та ефективності економіки, Стратегія розвитку транспорту тощо), що засвідчує високий рівень інтеграції політики охорони довкілля в інші державні стратегії⁴. Це відображає сучасні підходи щодо інтегрованості екологічної політики у всі сфери суспільного життя і, вочевидь, зумовлене потребою узгодження змісту державного та регіонального управління із концепцією сталого розвитку, що вимагає збалансованого поєднання

² М. Я. Ващишин, *Національна екомережа України як об'єкт правового регулювання: автореф. дис... докт. юрид. наук*, Київ 2021, с. 5.

³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р., Відомості Верховної Ради, 2019, № 16, ст. 70, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (доступ: 10.09.2022).

⁴ Н. Р. Кобецька, *Правове забезпечення політики охорони довкілля в Польщі: досвід для України*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року. Матеріали круглого столу* (Харків, 21 травня 2021 року), ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Харків 2021, с. 71.

екологічного, економічного та соціального компонентів на всіх рівнях державної політики України.

Однак, як справедливо наголошує В. І. Олещенко, ухвалені в Україні документи стосовно довгострокової екологічної політики концентруються на екологічних цілях, не враховуючи належним чином той факт, що їх досягнення в принципі неможливе без відповідного, взаємоузгодженого вирішення завдань у поєднанні з економічними, соціальними та іншими цілями⁵. Позитивним прикладом такої інтеграції може слугувати Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», яким серед таких цілей визначено захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття. Однак цей указ не передбачає конкретних механізмів досягнення відповідних цілей.

У більшості стратегічних документів України, що визначають напрями подальшої реалізації політики нашої держави у всіх сферах суспільного життя, можна чітко відстежити послідовну прихильність концепції сталого розвитку, яка має свої витоки в нормах міжнародного права. Найчастіше саме поняття «сталого розвитку» фігурує в контексті діяльності міжнародного співтовариства, планів, програм, декларацій, а отже, у сфері міжнародного м'якого права⁶. Здебільшого сьогодні міжнародно-правове розуміння цього поняття охоплюється триединою концепцією сталого розвитку у інтеграції його складових елементів: екологічного, соціального і економічного.

Однак первинно сталий розвиток нерозривно пов'язувався зі збереженням біорізноманіття. Зокрема, у другій редакції Всесвітньої стратегії охорони природи під назвою «Турбота про планету Земля — Стратегія сталого життя» 1991 року підкреслюється, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманіття природних систем Землі, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно зберігати системи підтримки життя, зберігати біорізноманіття і забезпечувати стале використання відновлюваних ресурсів⁷.

У контексті ж нашого дослідження пропонуємо розуміти сталий розвиток як передбачене міжнародно-правовими нормами і забезпечене нормами національного законодавства урівноважене використання природних ресурсів,

⁵ В. І. Олещенко, *Стратегія державної екологічної політики в системі забезпечення сталого розвитку держави та безпечного довкілля для кожного в Україні*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року*: матеріали «круглого столу» (Харків, 21 трав. 2021 р.), ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Харків, 2021, с. 119.

⁶ J. Ciechanowicz-McClean, *Globalne prawo środowiska. Podstawowe zagadnienia*, Gdańsk 2021, с. 35.

⁷ *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах*, Харків 2018, т. 14.: *Екологічне право*, с. 695.

що дозволяє задовольняти соціально-економічні потреби теперішнього покоління без загрози вичерпання їх запасів для майбутніх поколінь з можливістю природного відновлення біорізноманіття. Адже відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття «стале використання» означає використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи його властивість задовольнити потреби нинішнього і майбутніх поколінь і відповідати їхнім сподіванням.

Варто погодитися з тим, що аналіз змісту Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року як політико-правового документу, який відображає основні напрямки суспільно-політичного розвитку в екологічній сфері України, дозволяє зробити певні висновки про зв'язок екологічної політики з процесами, що відбуваються в праві⁸. Важливо також розуміти, що стратегічні цілі державної політики, шляхи їх досягнення, пріоритети можуть бути визначені лише за результатами фахового аналізу реальних причин наявних проблем, неефективності чинного законодавства, інституційного, інформаційного, наукового та іншого забезпечення, з урахуванням наявних фінансових, технічних та інших можливостей в державі⁹.

У еколого-правовій літературі вже неодноразово робилися спроби визначити співвідношення між екологічною політикою і правом. При цьому існують дві протилежні точки зору щодо пріоритетності одного з цих регуляторів суспільних відносин. Однак нещодавно проф. Малишева Н. Р. запропонувала нове бачення цієї проблеми, суть якого зводиться до розуміння відносин між правом і політикою не як лінійних, односторонніх, а як взаємообумовлених і взаємовпливаючих, що в демократичній правовій державі формуються і реалізуються, йдучи в зустрічному напрямі¹⁰. Вважаємо, що такий підхід є достатньо обґрунтованим, якщо розглядати його у співвідношенні між національною правовою системою і політикою відповідної держави. Такий формат врівноважує і, водночас, підсилює обидва суспільних регулятори.

Проте реалізація цієї концепції на галузевому рівні не завжди однакова. Так, у правовідносинах соціального забезпечення, чи кримінально-правової охорони первинним є формування правових приписів, які забезпечують реалізацію державної політики у цій сфері. Водночас, у екологічних, чи земельних правовідносинах — навпаки, первинним є напрацювання напрямів державної політики, які поступово втілюються у правові норми екологічного, чи земельного законодавства. З цього приводу Г. І. Балюк зазначає, що еколо-

⁸ Н. Р. Малишева, *Екологічна політика і право: проблеми співвідношення*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків 2021, с. 109.

⁹ В. І. Олещенко, *Стратегія державної екологічної політики...*, с. 119.

¹⁰ Н. Р. Малишева, *Екологічна політика і право...*, с. 107.

гічне право є об'єктом державної екологічної політики і одночасно одним із найважливіших засобів її реалізації¹¹.

Так, проголошене у преамбулі Конституції України від 07. 02. 2019 року політико-правове рішення України стосовно підтвердження європейської ідентичності українського народу і незворотності європейського і євроатлантичного курсу України передувало закріпленню у Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року положення про те, що у сфері безпеки і оборони має бути вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО¹². Тому існує нагальна потреба врегулювати питання нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства на об'єктах військово-оборонного промислового комплексу у рамках реформування правових засад державного екологічного контролю та моніторингу довкілля в Україні.

За формою правового забезпечення та за стадіями ухвалення політичні пріоритети в Україні знаходять відображення в низці політико-правових документів, якими є: концепції основні засади політики (стратегії), державні програми, плани дій. Політико-правові документи є нормативно-правовими актами, що мають політичне значення, оскільки стратегічно визначають на певну перспективу шлях, за яким має розвиватися суспільство та його регулятори, насамперед право, у відповідній галузі (сфері, секторі) протягом окресленого періоду. Такі акти розробляються компетентними органами держави (зазвичай це органи, які здійснюють формування та реалізують державну політику в певній сфері) і затверджуються Верховною Радою України, набуваючи сили закону¹³. Зокрема, таким є закон України, яким затверджено Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Це є прикладом безпосереднього і одночасного закріплення проголошеної екологічної політики як результату правотворчої діяльності.

Цікаво, що первинно розуміння поняття «стратегія» (з грецької мови) зводилося виключно до її трактування як: 1) найважливішої частини воєнного мистецтва, що охоплює теорію й практику ведення війни, воєнних кампаній і великих бойових операцій; 2) мистецтва керівництва суспільною, політичною боротьбою¹⁴, тобто, у будь-якому випадку, як мистецтво протистояння. На-

¹¹ Г. І. Балюк, *Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми*, «Екологічне право України» 2017, № 3–4, с. 10.

¹² Про Основні засади...

¹³ Н. Р. Малишева, *Екологічна політика і право...*, с. 108.

¹⁴ *Словник іншомовних слів*, ред. О. С. Мельничук, Київ 1974.

томість, у сучасному контексті «стратегія» означає «майстерне керування»¹⁵ і характеризує напрями розвитку суспільства без протиставлення протилежностей. Цей термін використовується для визначення цілей, перспективи, завдань і способів досягнення цих завдань, тобто окреслення певних бажаних результатів. При цьому, стратегічні напрями суспільного розвитку на рівні держави, чи на регіональному рівні знаходять своє відображення у чітко визначеній формі юридичних документів.

Стратегічним напрямом сучасної державної екологічної політики є інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля¹⁶. Тому подальший розвиток територіального планування та господарської діяльності, якщо вони загрожують навколишньому середовищу, повинні узгоджуватися з екологічними вимогами і відбуватися з врахуванням законодавства про стратегічну екологічну оцінку та оцінку впливу на довкілля. Відтак відповідно до законодавчих вимог, регіональні програми формування екомережі, програми розвитку заповідної справи, інші програми охорони довкілля, нова Загальнодержавна програма формування національної екомережі повинні проходити процедуру стратегічної екологічної оцінки.

Загалом до документів державного планування належать стратегії, плани, схеми, містобудівна документація, загальнодержавні програми державні, цільові програми та інші програми і програмні документи, включаючи зміни до них, які розробляються та/або підлягають затвердженню органом державної влади, органом місцевого самоврядування¹⁷. Важливим є те, що визначення, опис та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків в Україні відповідно до міжнародно-правових зобов'язань піддається стратегічній екологічній оцінці.

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля,

¹⁵ *Короткий оксфордський політичний словник*, пер. з англ., ред. І. Маклін, А. Макмілан, Київ 2005.

¹⁶ Про Основні засади...

¹⁷ Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 р. «Відомості Верховної Ради (ВВР)», 2018, № 16, ст. 138, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (доступ: 10.09.2022).

телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі, тобто територій з природоохоронним статусом, крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду¹⁸.

Процедура стратегічної екологічної оцінки є сучасним і дієвим інструментом, що дає змогу спрогнозувати наслідки для довкілля, визначити загрози для збереження біорізноманіття, історико-культурної спадщини та здоров'я населення від виконання документів державного планування, запропонувати альтернативи та розробити заходи із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища. Якщо ж внаслідок реалізації стратегій, планів, схем, містобудівної документації, загальнодержавних програм, державних цільових програм та інших програм і програмних документів регіонального рівня можливими є деструктивні зміни стану довкілля, то такі документи за принципом *in dubio pro natura* не отримують позитивного висновку СЕО і не будуть впроваджуватися.

При підготовці нових документів державного планування варто комплексно проаналізувати стан правового забезпечення та виявити наявні недоліки у правозастосуванні. Автор низки законопроектів у сфері охорони довкілля В. І. Олещенко переконаний, що реалізація нових стратегічних цілей потребує внесення відповідних системних змін до чинних актів законодавства, ухвалення, у разі потреби, нових нормативно-правових актів екологічного та інших галузей законодавства, розроблення та реалізації відповідних державних програм, виділення для цього відповідних коштів та інших ресурсів¹⁹.

При цьому Х. М. Марич зауважує, що реформування системи нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію державної екологічної політики, має відбуватись за такими пріоритетними напрямками, як запобігання змінам клімату, збереження біорізноманіття, удосконалення системи поводження з відходами, забезпечення біологічної і генетичної безпеки, відновлення навколишнього природного середовища територій, що зазнали забруднення внаслідок надзвичайних ситуацій, створення дієвої системи доступу до екологічної інформації, підвищення якості атмосферного повітря, води, земельних ресурсів, управління природними ресурсами²⁰. Цей перелік можна доповнити кардинальним реформуванням державного екологічного контролю і моніто-

¹⁸ Там само.

¹⁹ В. І. Олещенко, *Стратегія державної екологічної політики...*, с. 119.

²⁰ Х. Марич, *Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України, «Підприємництво, господарство і право»* 2019, № 11, с. 187, <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.32> (доступ: 20.05.2022).

рингу довкілля, а також потребою визначення розмірів екологічних збитків, завданих Україні Російською Федерацією внаслідок воєнної агресії.

Суттєвою проблемою, що ускладнює вирішення проблеми збереження біорізноманіття, є війна. Існують ризики знищення та заподіяння значної шкоди для природно-заповідного фонду, водно-болотних угідь міжнародного значення у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та господарською діяльністю цієї країни на тимчасово окупованій території України. Російська Федерація створює перешкоди для повноцінної реалізації Азово-Чорноморської Рамсарської регіональної ініціативи у зв'язку з незаконною тимчасовою окупацією Кримського півострова, прилеглих акваторій Чорного та Азовського морів. Уряд України відзначив, що повноцінна співпраця країн у регіоні Чорного та Азовського морів можлива лише після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також повного відновлення територіальної цілісності України²¹.

У Декларації принципів і Плані дій на першій міжнародній конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища в Стокгольмі у 1972 році взаємопов'язаними та нероздільними категоріями визнано мир, розвиток і охорону навколишнього природного середовища. Принципом міжнародного права навколишнього середовища є принцип «заборони воєнного або іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище».

Фахівці у галузі міжнародного права звертають увагу на те, що Конвенцією про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище заборонено використання методів або засобів ведення війни, які мають на меті завдати шкоди природному середовищу²². Однак порушення цього принципу вже вісім років відбувається на сході України, де внаслідок воєнних дій зазнали руйнівного впливу об'єкти та території природно-заповідного фонду Донецької та Луганської областей; знищується біологічне та ландшафтне різноманіття, гинуть тварини; ліси знищені пожежами; накопичено значну кількість небезпечних відходів; забруднено атмосферне повітря від обстрілів артилерійських снарядів та вибухівки; значною мірою деградовані землі та знищені надра.

За даними МБФ «Екологія — Право — Людина» більше половини заповідних об'єктів Луганської області і близько третини заповідних територій Донецької області знаходиться, або тимчасово знаходилися в зоні бойових дій, зокрема, природні заповідники «Луганський» та «Український степовий»

²¹ Про делегацію Уряду України для участі у тринадцятій Конференції Договірних Сторін Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 780-р, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2018-%D1%80#Text> (доступ: 10.05.2022).

²² Н. А. Соколова, *Природная среда как объект защиты международного гуманитарного права*, «Международное право — International Law» 2010, № 3 (43), с. 65.

і національні природні парки «Святі гори» та «Меотида»²³. На сьогодні заданими Міндовкілля активні бойові дії завдали шкоди третині усіх об'єктів природно-заповідного фонду України. Ця ситуація потребує вжиття заходів з невідкладного виявлення наявних техногенних екологічних проблем, спричинених війною, широкого оприлюднення рівня небезпеки та розроблення детального плану ліквідації кожної з проблем.

Ще до початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну МБФ Екологія — Право — Людина» наголошував на тому, що Україна потребує допомоги з боку міжнародного співтовариства, щоби оцінити екологічну шкоду від воєнних дій та розпочати роботи з відновлення довкілля²⁴. У результаті детального аналізу техногенних проблем у межах тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей О. Ю. Ілларіонов²⁵ ще у 2020 році не виключав можливості оголошення цих територій зонами екологічного лиха. З того часу масштаби екологічної шкоди, заподіяної Україні внаслідок війни, щодня катастрофічно зростають. Існує постійна загроза застосування хімічної, та й навіть ядерної зброї.

Варто відзначити, що для розрахунку шкоди та збитків, нанесених довкіллю внаслідок воєнних дій в Україні, Міністерство захисту довкілля і природних ресурсів України дуже оперативно розробило Порядок визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326²⁶. Цим Порядком окремо визначено категорії втрат земельного фонду, лісового фонду, акваторії, надр, а також шкоди, завданої земельним ресурсам, водним ресурсам, атмосферному повітрю та збитків, які завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ним витрати. За всіма цими напрямками необхідне розроблення і затвердження методик визначення екологічної шкоди, які повинні враховувати особливості її заподіяння внаслідок військової агресії та неправомірного використання природних ресурсів на тимчасово окупованій території.

Досягнення позитивних результатів екологічної політики на загальнодержавному рівні значною мірою залежить від вертикальної координації та взаємодії у природоохоронній сфері на регіональному рівні. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-

²³ Воєнні дії на сході України — цивілізаційні виклики людству, ред. О. В. Кравченко, Львів 2015.

²⁴ Там само, с. 63.

²⁵ О. Ю. Ілларіонов, *Донбас на порозі техногенної катастрофи: еколого-правові аспекти*, [в:] *Системи галузей права в умовах глобальних екологічних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 листопада 2020 р., м. Київ)*, Київ 2020, с. 92–104, http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/01/Sistema_block_200str_70ekz.pdf (доступ: 10.05.2022).

²⁶ Порядок визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (доступ: 17.05.2022).

економічного розвитку України передбачає включення питань щодо цінності біорізноманіття в національні, місцеві, стратегічні, програмні документи та плани розвитку економіки та її галузей²⁷. Х. М. Марич справедливо наголошує, що положення екологічної політики загальнодержавного рівня повинні бути інтегровані в екологічну політику окремих регіонів з врахуванням специфіки їх соціально-економічного розвитку, техногенного навантаження на навколишнє природне середовище тощо. На основі державної екологічної політики України розробляються регіональні та місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища. Попри відмінності, які є між регіонами, політика регіонів має відповідати загальнонаціональним підходам, стратегіям, планам та узгоджуватись з ними²⁸.

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2018 року № 733, було передбачено розроблення до 1 жовтня 2020 року нової Генеральної схеми планування території України як інтерактивної моделюючої системи управління державою, що визначатиме стратегію просторового розвитку України, а також розроблення до 1 жовтня 2020 року Схеми планування гірських територій українських Карпат, у яких належним чином повинні бути відображені стратегічні засади планування національної екомережі та Карпатської мережі природоохоронних територій, необхідність формування якої передбачене Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат. Відтак Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 232 було схвалено Концепцію розвитку гірських територій українських Карпат, метою якої є створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сталого розвитку цих територій. Концепцію передбачається реалізувати впродовж 2019–2027 років.

Ці документи актуалізують питання пріоритетів охорони довкілля у територіальному плануванні розвитку екорегіонів на засадах сталого розвитку, що вирізняються географічними та соціально-економічними особливостями. Відтак, дозволяють при цьому враховувати екосистемний підхід, що меншою мірою може бути застосований у стратегічному плануванні регіонів, виокремлених виключно за адміністративною ознакою. Ця перевага повинна бути відображена у всьому комплексі інструментів екологічного планування та прогнозування, зокрема, й у програмах охорони земель та формування екомереж місцевого, регіонального та національного рівнів.

Натомість нова Генеральна схема планування території України досі не затверджена, а продовжується дія тієї, що була затверджена відповідним законом ще 2002 року. Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021 було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони

²⁷ Про Основні засади...

²⁸ Х. Марич, *Співвідношення державної екологічної політики...*, с. 187–191.

України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», яким було доручено Кабінету Міністрів України опрацювати, у тримісячний строк, питання стосовно визначення пріоритетів формування національної екологічної мережі у Генеральній схемі планування території України. Однак цього також не зроблено.

Варто зауважити, що у співпраці Мінрегіону, Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, а також науковців уже розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про регулювання містобудівної діяльності” щодо Генеральної схеми планування території України» (реєстраційний № 3337 від 14.04.2020). Цей документ 3 лютого 2021 р. парламент ухвалив у першому читанні та за основу, зараз він включений до порядку денного (реєстраційний номер 2035-IX від 15.02.2022) і готується до другого читання.

Прийняття цього закону створить нормативне підґрунтя для розроблення та реалізації нової Генеральної схеми планування території України на основі провідних геоінформаційних технологій, формуючи каркас для національної геоінформаційної системи узгодженого та прозорого управління державою у всіх сферах, у тому числі й у природоохоронній сфері. Важливо, що ухвалений проект Закону надає повноваження приймати рішення про розроблення Генеральної схеми планування території України та її затвердження Кабінету Міністрів, хоча чинний документ затверджений законом України.

Зважаючи на те, що основою кожної екосистеми є земля, важливим стратегічним напрямом при формуванні державної екологічної політики є інтегрований підхід до збереження біологічного та ландшафтного різноманіття через охорону земель. М. В. Шульга вказує, що з врахуванням погіршення екологічної обстановки в Україні необхідним є перегляд екологічної політики нашої держави, через що уповноважені державні органи повинні розробляти комплекс природоохоронних заходів, реалізація яких дозволить створити основу для покращення екологічного стану земель²⁹. Розробка загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель здійснюється на підставі закону України «Про державні цільові програми».

Доводиться констатувати, що навіть при розробленні цільових екологічних програм окремі фахівці недооцінюють важливість національної екомережі як прогресивної форми охорони біорізноманіття і віддають перевагу традиційним консервативним методам природоохоронної діяльності — природно-заповідній справі в Україні, вважаючи, що поза межами природно-заповідного фонду практично неможлива ефективна охорона довкілля.

²⁹ М. В. Шульга, *Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях*, Харьков 1998, с. 83.

Так, у Регіональній програмі розвитку природно-заповідного фонду Київської області «Київщина заповідна» на 2017–2020 роки зазначено, що «створення заповідних територій сьогодні є єдиним реально працюючим в Україні механізмом охорони природних екосистем, ландшафтів, рослинних угруповань та рідкісних видів із тих, охорона яких передбачена законодавством України. Інші природоохоронні напрямки, що існують у законодавчій площині, на кшталт формування екомережі або ведення Червоної та Зеленої книг, мають практичну реалізацію переважно у формі надання конкретним територіям статусу територій ПЗФ. Адже інших механізмів, наприклад доступної в країнах Євросоюзу системи ділянок природоохоронних територій Natura 2000, в Україні немає»³⁰.

При цьому не враховується, що стратегічною метою екологічної політики України якраз і є наближення її до стандартів Європейського Союзу, зокрема і у сфері формування національної екомережі України та Смарагдової мережі як підготовчого етапу до їхньої інтеграції до екомережі ЄС Natura 2000. Сама ідея формування екомережевої форми охорони довкілля була започаткована на континентальному (європейському) рівні з врахуванням прогресивних положень тих міжнародно-правових договорів, які визначили охорону біорізноманіття як один з найважливіших напрямів глобальної екологічної політики, який може бути реалізований завдяки міжнародному природоохоронному співробітництву.

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р.³¹ інструментом реалізації державної екологічної політики є законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу. Воно спрямоване на досягнення національних пріоритетів та забезпечення їх наближення до відповідних директив Європейського Союзу щодо впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна.

Щоб екологічне законодавство стало дієвим та ефективним інструментом державної екологічної політики, адаптація законодавства має означати приведення національного законодавства у відповідність до вимог законодавства Європейського Союзу не лише формально, але і у площині практичного застосування³². Більше того, відомо, що Європейський Союз є визнаним авангардом змін у природоохоронній сфері. Через це екологічна політика України повинна не лише узгоджуватися із визначеними Угодою про асоціацію з Європейським Союзом зобов'язаннями щодо імплементації Директив ЄС у сфері охорони довкілля, але і орієнтуватися на нові стратегічні вектори екологічної політики Європейського Союзу.

³⁰ Регіональна програма розвитку природно-заповідного фонду Київської області «Київщина заповідна» на 2017–2020 роки (науково-практичний коментар), Київ 2017, с. 4.

³¹ Про Основні засади...

³² Х. Марич, *Співвідношення державної екологічної політики...*, с. 187–191.

У травні 2020 році була розроблена Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року, якою акцентовано увагу на необхідності завершення процесу формування екологічної мережі Natura 2000. Для задоволення потреб цієї Стратегії, включаючи інвестиційні пріоритети для Natura 2000 та зеленої інфраструктури, Європейський Союз планує виділяти щонайменше 20 мільярдів євро щорічно на природоохоронні потреби. До 2030 р. в ЄС будуть відновлені значні території деградованих екосистем та екосистем, які депонують вуглець; принаймні 30% видів матимуть сприятливий статус збереження або, принаймні, будуть демонструвати позитивну тенденцію³³.

На сьогодні в ЄС не існує всеосяжної структури управління (governance framework), яка б керувала імплементацією зобов'язань щодо біорізноманіття, узгоджених на національному, європейському та міжнародному рівнях. Для вирішення цієї проблеми, Європейська Комісія створює нову Європейську систему управління біорізноманіттям, що дасть змогу забезпечити механізм моніторингу і нагляду. Він буде охоплювати чіткий набір узгоджених показників і дозволить регулярно оцінювати прогрес та втілювати коригувальні дії, якщо це необхідно. Цей механізм необхідний для створення «Перегляду імплементації природоохоронної діяльності» та сприятиме впровадженню Європейського Семестру. Нова структура управління забезпечить розвиток адміністративного потенціалу, прозорість, діалог із зацікавленими сторонами на різних рівнях щодо виконання зобов'язань ЄС у сфері охорони біорізноманіття³⁴. Для України Європейська система управління біорізноманіттям повинна бути орієнтиром у діяльності Міндовкілля, Держлісагентства та Держекоінспекції щодо екологічного контролю, моніторингу довкілля, раціонального природокористування та подальшого впровадження процедури стратегічної екологічної оцінки задля збереження біологічного різноманіття та наближення державної екологічної політики до стандартів ЄС через осяжну перспективу членства України в Європейському Союзі.

Указом Президента України № 111/2021 від 23 березня 2021 року введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». У цьому акті визнається за необхідне розроблення та затвердження регіональних та місцевих схем формування екологічної мережі; морської природоохоронної стратегії України, спрямованої на імплементацію Директиви 2008/56/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 червня 2008 року, що встановлює рамки діяльності Співтовариства у сфері політики з морського середовища; концепції державної програми використання та охорони земель; державної стратегії управління лісами України до 2035 року та інших важливих стратегічних документів у сфері охорони біорізноманіття.

³³ EU Biodiversity Strategy for 2030...

³⁴ Там само.

24 березня 2021 року Президентом України було підписано Указ № 119/2021, яким було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини. У цій Стратегії окремий розділ 15 присвячений забезпеченню екологічних прав, реалізації яких перешкоджає низький рівень контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Наголошено на необхідності удосконалення правових процедур оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, зокрема в частині забезпечення інформування громадськості та її участі в процесі прийняття рішень; удосконалення відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; створення ефективного механізму відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Важливу роль у забезпеченні екологічних прав відіграє належне функціонування механізму обов'язкового здійснення стратегічної екологічної оцінки та врахування її результатів під час підготовки документів державного планування, з метою належного аналізу їх впливу на довкілля, у тому числі на здоров'я населення³⁵.

Збереження біорізноманіття є неодмінною передумовою якісного навколишнього природного середовища і реалізації конституційного права на безпечне для і здоров'я довкілля. На пріоритетній цінності біорізноманіття наголошено у проекті Додаткового протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яким пропонується доповнення каталогу прав людини правом на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля. Гарантії реалізації цього права визначатимуть принципи попередження, обережності, недопущення регресу та *in dubio pro natura*: а) у разі встановлення ризику заподіяння шкоди довкіллю та біорізноманіттю повинні вживатися заходи щодо попередження та усунення першопричин одразу на джерелі підвищеної екологічної небезпеки, щоби уникнути екологічної шкоди; б) якщо існує загроза серйозної шкоди навколишньому середовищу або здоров'ю людей, тварин, або рослин, то відсутність наукової визначеності не може використовуватися як причина для відкладення економічно ефективних заходів щодо запобігання деградації довкілля та біорізноманіття³⁶. На нашу думку, ці принципи також повинні бути враховані у національному екологічному законодавстві та стратегічних документах України.

Станом на сьогодні Міндовкілля продовжує роботу з розробки Стратегії охорони біорізноманіття до 2030 року. Наразі визначено структуру документа та цілі стратегії: забезпечити моніторинг стану біорізноманіття в Україні, що допоможе приймати виважені управлінські рішення; впровадити концепцію екосистемних послуг; сформулювати комплексний підхід до збереження видів;

³⁵ Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021, <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (доступ: 10.05.2022).

³⁶ Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html> (доступ: 18.05.2022).

виконати міжнародні зобов'язання зі збереження біорізноманіття. Стратегія стане основою для усіх рішень у природоохоронній сфері та відповідатиме Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Європейському зеленому курсу, а також іншим міжнародним документам³⁷.

Висновки

Аналіз основних стратегічних документів України у сфері охорони біорізноманіття дає змогу зробити висновки про їхню послідовну підтримку концепції сталого розвитку та відповідність міжнародно-правовим зобов'язанням України у цій сфері. Прогресивний досвід країн Європи засвідчує ефективність інтеграції екологічної політики у стратегії регіонального та економічного розвитку, що зумовлює потребу поглиблення інтегрованості екологічної політики України у документах державного планування всіх рівнів.

Важливими стратегічними напрямками державної екологічної політики повинні стати: інтенсифікація впровадження відновлюваної енергетики з метою досягнення кліматичної нейтральності України; реформування державного екологічного контролю та вдосконалення системи моніторингу довкілля в Україні; посилення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони довкілля; впровадження концепції екосистемних послуг тощо.

На прикладі функціонування Natura 2000 доведено, що ефективною формою збереження біорізноманіття і запобігання кліматичним змінам є формування національної екологічної мережі. Проектування національної екомережі як інструмент стратегії державного та регіонального екологічного управління має програмний характер і здійснюється в рамках екологічного планування та прогнозування, тому повинно узгоджуватися із державними цільовими екологічними програмами, програмами охорони земель та стратегіями регіонального розвитку³⁸.

В умовах воєнного стану актуальним завданням є розроблення і затвердження методик визначення екологічної шкоди, які повинні враховувати особливості її заподіяння внаслідок військової агресії та неправомірного використання природних ресурсів на тимчасово окупованій території України.

По завершенню воєнного стану в Україні потрібно буде визначити обмеження у застосуванні процедур оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки у перехідний період на час відбудови економіки та соціальної сфери України. Відтак необхідно буде активніше залучати громадськість до

³⁷ Затвердили структуру Стратегії охорони біорізноманіття до 2030 року, <https://mepr.gov.ua/news/37045.html> (доступ: 12.05.2022).

³⁸ М. Я. Ващишин, *Питання формування національної екомережі у стратегічних документах України*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків 2021, с. 169.

прийняття екологічно значимих рішень та інформувати населення про можливі ризики для збереження біорізноманіття від планованої господарської діяльності та документів державного планування.

Бібліографія

- Балюк Г. І., *Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми*, «Екологічне право України» 2017, № 3–4. [Baliuk H. I. *Pravovi zasady derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy: suchasni problemy*, «Ekolohichne pravo Ukrainy» 2017, № 3–4].
- Ващишин М. Я., *Національна екомережа України як об'єкт правового регулювання: автореф. дис... докт. юрид. наук*, Київ 2021. [Vashchyshyn M. Ya., *Natsionalna ekomerezha Ukrainy yak ob'ekt pravovoho rehuliuvannia: avtoref. dys... dokt. yuryd. nauk*, Kyiv 2021].
- Ващишин М. Я., *Питання формування національної екомережі у стратегічних документах України*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків: Право, 2021. [Vashchyshyn M. Ya. *Natsionalna ekomerezha Ukrainy yak ob'ekt pravovoho rehuliuvannia: avtoref. dys... dokt. yuryd. nauk*, Kyiv, 2021].
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах*, Харків: Право, 2018, т. 14.: *Екологічне право*. [Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t., Kharkiv: Pravo, T. 14. *Ekolohichne pravo*, 2018].
- Воєнні дії на сході України — цивілізаційні виклики людству*, ред. О. В. Кравченко, Львів: ЕПЛ, 2015. [Voenni dii na skhodi Ukrainy — tsyvilizatsiini vyklyky liudstvu, Lviv: EPL, 2015].
- Затвердили структуру Стратегії охорони біорізноманіття до 2030 року, <https://mepr.gov.ua/news/37045.html>. [Zatverdyly strukturu Stratehii okhorony bioriznomanittia do 2030 roku, <https://mepr.gov.ua/news/37045.html>].
- Ілларіонов О. Ю., *Донбас на порозі техногенної катастрофи: еколого-правові аспекти*, [в:] *Системи галузей права в умовах глобальних екологічних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 листопада 2020 р., м. Київ)*, Київ 2020, http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/01/Sistema_block_200str_70ekz.pdf [Illarionov O. Yu., *Donbas na porozhi tekhnogennoi katastrofy: ekoloho-pravovi aspekty*, [v:] *Systemy haluzei prava v umovakh hlobalnykh ekolohichnykh vyklykiv: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27 lyst. 2020 r., m. Kyiv)*, Kyiv 2020].
- Кобецька Н. Р., *Правове забезпечення політики охорони довкілля в Польщі: досвід для України*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків 2021.
- Кобецька Н. Р., *Правове забезпечення політики охорони довкілля в Польщі: досвід для України*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року. Матеріали круглого столу* (Харків, 21 травня 2021 року), ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга, Харків «Право» 2021. [Kobetska N. R., *Pravove zabezpechennia polityky okhorony dovkillia v Polshchi: dosvid dlia Ukrainy*, [v:] *Aktualni pytannia stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: materialy «kruhloho stolu»* (Kharkiv, 21 trav. 2021 r.), red. A. P. Get'man, M. V. Shul'ga, Kharkiv: Pravo, 2021].
- Короткий оксфордський політичний словник*, пер. з англ., ред.. І. Маклін, А. Макмілан, Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2005. [Korotkyi oksfordskyi politychnyi slovnyk, per. z anhł., red. I. Maklin, A. Makmilan, K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2005].

- Малишева Н. Р., *Екологічна політика і право: проблеми співвідношення*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків: Право, 2021. [Malysheva N. R., *Ekolohichna polityka i pravo: problemy spivvidnoshennia*, [v:] *Aktualni pytannia stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: materialy «kruhloho stolu»* (Kharkiv, 21 trav. 2021 r.), Kharkiv: Pravo, 2021].
- Марич Х. *Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України*, «Підприємництво, господарство і право» 2019, № 11, <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.32>. [Marych Kh., *Spivvidnoshennia derzhavnoi ekolohichnoi polityky i ekolohichnoho zakonodavstva Ukrainy*, «Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo» 2019, № 11, <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.32>].
- Олещенко В. І. *Стратегія державної екологічної політики в системі забезпечення сталого розвитку держави та безпечного довкілля для кожного в Україні*, [в:] *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали «круглого столу»* (Харків, 21 трав. 2021 р.), Харків, 2021. [Oleshchenko V. I., *Stratehiia derzhavnoi ekolohichnoi polityky v systemi zabezpechennia staloho rozvytku derzhavy ta bezpechnoho dovkillia dlia kozhnoho v Ukraini*, [v:] *Aktualni pytannia stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku : materialy «kruhloho stolu»* (Kharkiv, 21 trav. 2021 r.), Kharkiv: Pravo, 2021].
- Порядок визначення шкоди і збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> [Poriadok vyznachennia shkody i zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 r. № 326, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>].
- Про делегацію Уряду України для участі у тринадцятій Конференції Договірних Сторін Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 780-р, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2018-%D1%80#Text>. [Pro delehatsiiu Uriadu Ukrainy dlia uchasti u trynadsiatii Konferentsii Dohovirnykh Storin Konventsii pro vodno-bolotni uhiddia, shcho maiut mizhnarodne znachennia, holovnym chynom yak seredovyshe isnuvannia vodoplavnykh ptakhiv: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.10.2018 r. № 780-r, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2018-%D1%80#Text>].
- Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021, <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>. [Pro Natsionalnu stratehiu u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 r. № 119/2021, <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>].
- Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII, «Відомості Верховної Ради (ВВР)», 2019, № 16, ст. 70. [Pro Osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII, Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2019, № 16, st. 70].
- Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 р., «Відомості Верховної Ради (ВВР)», 2018, № 16, ст.138, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>. [Pro stratehichnu ekolohichnu otsinku: Zakon Ukrainy № 2354-VIII vid 20.03.2018 r., Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2018, № 16, st. 138].

Регіональна програма розвитку природно-заповідного фонду Київської області «Київщина заповідна» на 2017–2020 роки (науково-практичний коментар), Київ: UNCG, 2017. [Rehionalna prohrama rozvytku pryrodno-zapovidnoho fondu Kyivskoi oblasti «Kyivshchyna zapovidna» na 2017–2020 roky (naukovo-praktychnyi komentar), Kyiv: UNCG, 2017].

Словник інішомовних слів, ред. О. С. Мельничук, Київ 1974. [Slovyk inshomovnykh sliv, red. O. S. Melnychuk, Kyiv 1974].

Соколова Н. А., *Природная среда как объект защиты международного гуманитарного права*, «Международное право – International Law» 2010, № 3 (43). [Sokolova N. A., *Pryrodnaia sreda kak obyekt zashchyty mezhdunarodnoho humanyarnoho prava*, «Mezhdunarodnoe pravo – International Law» 2010, № 3 (43)].

Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською), пер. з англ. О. Осипенко, ред. та адапт. А. Куземко та ін., Чернівці: Друк Арт, 2020. [Strategiya bioriznomanittya YeS do 2030 roku: Povernennya pry'rody u nashe zhy'ttya. Zvernennya Komisii do Yevropejs' kogo Parlamentu, Rady', Yevropejs' kogo Ekonomichno-Social' nogo Komitetu ta Komitetu Regioniv (neoficijny' j adaptovany' j pereklad ukrayins' koyu), per. z angl. O. Osy'penko, red. ta adapt. A. Kuzemko ta in., Chernivci: Druk Art, 2020.]

Шульга М. В. *Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях*, Харьков: «Консум», 1998. [Shulha M. V., *Aktualnyye pravovyye problemy zemelnykh otnosheniy v sovremennykh usloviyakh*, Kharkov: Konsum, 1998].

Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>.

Ciechanowicz-McClean J., *Globalne prawo srodoviska. Podstawowe zagadnienia*, Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2021.

EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives, <https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030>.

Legal protection of biodiversity in the strategic documents of Ukraine

Summary

The author analyzes the basic principles of the state environmental policy of Ukraine in the field of biodiversity protection. Attention is drawn to the fact that the integration of environmental policy in the decision-making process on socio-economic development of Ukraine is carried out by including issues of the values of biodiversity in national, local, strategic, policy documents and plans for economic development.

It is emphasized that the development of spatial planning and economic activities should be consistent with environmental requirements, and the legislation on strategic environmental assessment (SEA) and environmental impact assessment (EIA) should be taken into account.

It is underlined that SEA is a modern and effective tool that can predict the consequences for the environment, identify threats to biodiversity, historical and cultural heritage and public health from the implementation of state planning documents, offer

alternatives and develop measures to prevent or reduce possible negative consequences for the environment.

The author believes that the national environmental policy should not only be consistent with the obligations set out in the European Union Association Agreement on the implementation of mandatory EU Directives for Ukraine in the field of environmental protection, but it should also focus on new strategic vectors of EU environmental policy, particularly the EU's biodiversity strategy for 2030.

The importance and urgency of developing and implementing a new general scheme of planning of the territory of Ukraine on the basis of leading geographic information technologies is proved. These technologies will form a framework for a national geographic information system of coordinated and transparent governance in all areas, including environmental protection.

It is underlined that the modern strategic direction of the state ecological policy of Ukraine should be a comprehensive approach to determining the extent of environmental damage caused by the military aggression of the Russian Federation on the territory of Ukraine and proper recording of all instances of environmental crimes committed by the occupiers.

Keywords: state environmental policy, environmental law, sustainable development, ecological network, strategic environmental assessment

Maria Waszczyszyn

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

Ochrona prawna różnorodności biologicznej w dokumentach strategicznych Ukrainy

Streszczenie

W artykule przeanalizowano podstawowe zasady państwowej polityki ekologicznej Ukrainy w zakresie ochrony różnorodności biologicznej. Zwraca się uwagę, że integracja polityki ochrony środowiska w proces podejmowania decyzji o rozwoju społeczno-gospodarczym Ukrainy jest realizowana przez włączenie zagadnień dotyczących znaczenia bioróżnorodności do dokumentów krajowych, lokalnych, strategicznych, politycznych oraz planów rozwoju gospodarki i jej branż.

Podkreślono, że rozwój planowania przestrzennego i działalności gospodarczej powinien być zgodny z wymaganiami środowiskowymi oraz uwzględniać przepisy dotyczące strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Uzasadnia się, że strategiczna ocena oddziaływania na środowisko jest nowoczesnym i skutecznym narzędziem umożliwiającym przewidywanie oddziaływania na środowisko, identyfikowanie zagrożeń różnorodności biologicznej, dziedzictwa historycznego i kulturowego oraz zdrowia publicznego wynikających z realizacji państwowych dokumentów planistycznych, oferowanie alternatyw i opracowywanie środków, zapobieganie potencjalnym negatywnym konsekwencjom dla środowiska lub ich ograniczanie.

Tworzenie krajowej sieci ekologicznej jest skuteczną formą ochrony różnorodności biologicznej i zapobiegania zmianom klimatycznym. Projektowanie krajowej sieci ekologicznej jako narzędzia strategii państwowego i regionalnego zarządzania ochroną środowiska ma charakter programowy i jest realizowane w ramach planowania i prognozowania środowiskowego, a więc powinno być zgodne z celowymi programami ochrony środowiska państwowego, programami ochrony gruntów i regionalnymi strategiami rozwoju.

W przyszłości polityka ochrony środowiska na Ukrainie powinna być skierowana na intensyfikację i efektywne wdrażanie odnawialnych źródeł energii w celu osiągnięcia neutralności klimatycznej. Dla efektywnego zarządzania środowiskiem na Ukrainie ważne będzie zreformowanie państwowej kontroli środowiska i zwiększenie kontroli ochrony środowiska. Dodatkowo, aby zminimalizować negatywny wpływ na środowisko i zmniejszyć dużą liczbę przestępstw przeciwko środowisku, konieczna jest reorientacja działań organów ścigania i egzekwowania prawa w celu wzmocnienia odpowiedzialności prawnej za przestępstwa przeciwko środowisku. Strategia państwowej polityki ekologicznej Ukrainy, a także działania państwowych organów wykonawczych i samorządu terytorialnego powinny uwzględniać zagraniczne doświadczenia we wdrażaniu koncepcji usług ekosystemowych.

Autorka uważa, że polityka ekologiczna państwa powinna być nie tylko spójna z zobowiązaniami określonymi w umowie stowarzyszeniowej z Unią Europejską w sprawie implementacji obowiązujących na Ukrainie dyrektyw unijnych w zakresie ochrony środowiska, lecz także koncentrować się na nowych strategicznych wektorach UE, w szczególności strategii UE Bioróżnorodność do 2030 roku.

Autorka podkreśliła znaczenie i pilność opracowania i wdrożenia nowego planu generalnego Ukrainy opartego na najnowszych technologiach geoinformacyjnych, który stworzy ramy narodowego systemu geoinformacyjnego skoordynowanego i przejrzystego zarządzania we wszystkich dziedzinach, w tym ochrony środowiska.

Uzasadnia się, że nowoczesnym kierunkiem strategicznym polityki ekologicznej Ukrainy powinno być kompleksowe podejście do określania rozmiarów szkód w środowisku spowodowanych agresją militarną Federacji Rosyjskiej na Ukrainie oraz właściwe ewidencjonowanie wszystkich przestępstw ekologicznych popełnionych przez okupantów.

Słowa kluczowe: polityka ekologiczna państwa, prawo ochrony środowiska, zrównoważony rozwój, sieć ekologiczna, strategiczna ocena oddziaływania na środowisko